

A szerző kötetében egy olyan esettanulmányral is megismerkedhetünk, mely elsősorban az egyén, annak családja és a helyi közösség kapcsolatának árnyalt elemzését, szakszerű értelmezését valósítja meg éppen a másság kontextusában.

Kinda István kötete határozottan szakít a moldvai csángó kultúra és társadalom mitizáló, szépítő bemutatásával, kutatásával és elemzésével. Disszertációja árnyaltan elemzi és értelmezi, hogy a különböző korszakokban a csángó falvakban hogyan alakultak át az egyének és a közösségek alapvető értékei, érdekei és kapcsolatai, azok pedig végül is hogyan tükröződtek és reprezentálódtak a mássághoz való viszonyulásukban.

Kutatásai során a legkiválóbb hazai, magyarországi és nemzetközi szakirodalmi, elméleti, fogalmi és módszertani eredményekre alapozott. A különböző levéltári forrásokat, a sajtó adatait, valamint az adatközlőkkel a moldvai terepen készített interjúit szerves egységben elemzi és értelmezi. Kiadványának végén közli legfontosabb adatközlőinek jegyzékét, valamint a csángó falvakban a kérdéskörrel kapcsolatosan használt jellegzetes tájszavakat. Idegen nyelvű rezüméi megkönnyítik az angolul és a románul olvasó kutatók, érdeklődők tájékozódását. Ugyanakkor a kiadvány témájához kapcsolódó színes fényképek jelentős mértékben gazdagítják munkájának dokumentumértékét.

A kitaró és módszeres terepmunkára, alapos levéltári vizsgálódásokra, valamint modern elméleti és fogalmi apparátusra épülő könyv a moldvai csángó kultúra egy eddig kevésbé ismert szeletének rendszeres, szakszerű tudományos bemutatása és értelmezése. A szerző benne egyértelműen rámutat, hogy a csángó falvak társadalmá sohasem volt homogén, ideális világ. Kiemeli, hogy a római katolikus egyház egészen napjainkig nagyon jelentős szerepet játszik ezekben a településekben. S habár itt egészen a 20. század végéig részleteikben középkorias életformák, kulturális elemek, erkölcsi normák és eljárások maradtak fenn, a folyamatos változások is átrendezték a csángók erkölcsi értékrendszerét, „kezelési” eljárásait, társadalom- és világlátását. Az 1989-es romániai rendszerváltozást követő munkamigrációval, globalizációval és az amerikanizálódással járó kultúraváltás pedig ebben a térségben is az individualizmus térhódítását, valamint az egyéni életpályaépítés gyakorlatát honosította meg. Annak hatására az egyének már legtöbbször elutasítják a helyi, közösségi értékrendet, s miközben nagymértékben függetlenítik magukat a „mások tekintetétől”, fokozatosan független, autonóm személlyé válnak, s ennek eredményeképpen a csángó falvak korábbi, alapvetően keresztény jellegű erkölcsi értékrendjének is számos egyéni olvasata alakul ki.

Pozsony Ferenc

Fejezetek a magyar nyelvtudomány történetéből

Benkő Loránd: Magyar nyelvtudósok a XX. században. Méltatások, emlékezések. Argumentum Kiadó, Budapest 2010. 261 oldal

Benkő Loránd könyve fontos állomás a magyar nyelvtudomány történetét tárgyalók között, hiszen a magyar tudományosságban a tudománytörténet mindig jelentős szerepet kapott.

A könyv szerzője több évtizedes munkája során összegyűlt, különböző alkalmakon elmondott laudációit, kerek évfordulós megemlékezéseit, méltatásait és halotti búcsúztatók – többnyire folyóiratokban megjelent – szövegeit szedi itt egy csokorba.

Benkő Loránd pályája a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen indult. Tanára, Szabó T. Attila már diákkorában a nyelvtudomány irányába terelte érdeklődését. Első közleménye az Erdélyi Múzeum hasábjain jelent meg 1944-ben *Üver* címmel (EM, XLIX., 1–2. 133–134.), de ugyanebben a számban jelenik meg ismertetője az Árvay József által közzétett *A barcasági Hétfalu helyneveiről* (148–149.). Szülőföldjéhez, valamint

a névtanhoz való kötődését jelzi, hogy 1947-ben a Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai sorozatban teszi közzé *A nyáradmente földrajzi nevei* című munkáját (MNYTK 73. sz. Bp. 1947. 51 lap), de a későbbiek során is számos, tematikájában Erdély népességére, nyelvi sajátosságaira, földrajzi neveire vonatkozó tanulmánya látott napvilágot. A teljesség igénye nélkül említenék itt meg néhányat: *A székelyföldi szláv eredetű víznevek kérdéséhez* (MNY. XLIV, 95–101.), *A bukovinai székelyek nyelvéről* (Nyr. LXXXV, 273–277.), *Adalékok a mezőségi a-zás irodalmi nyelvi jelentkezéséhez* (MNY. LI, 130–134.), *Adalékok a székelyek korai történetéhez* (Honismeret 1985/5. 22–9.), *A csánigók eredete és települése a nyelvtudomány szemzőgéből* (MNY. LXXXV, 271–287, 385–405.). Természetesen ő gyűjtötte össze a magyar nyelv-atlasz kérdőíve I. részének az anyagát is huszonkét erdélyi kutatóponton.

1959-től lett az Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelvtörténeti és Dialektológiai Tanszékének vezetője, 1960-tól az MTA Nyelvtudományi Intézetének osztályvezetője. 1965 és 1992 között az MTA Nyelvtudományi Bizottságának elnöke volt. 1953-tól a Magyar Nyelv szerkesztője, 1976-ban a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnökévé választották. Számátalan alkalom adódott hát arra, hogy ilyen tárgyú beszédeit elmondja és különböző folyóiratokban közzétegye.

Az egyes tanulmányok elején pontosan megjelöli az írás első megjelenésének helyét és idejét. A kötetben csupa kiváló nyelvészről esik szó; a szerző így szól róluk: „Akikről itt szót ejtettem – ma már mind halottak –, tudományos életművükkel átfogják az egész 20. századot. Elődeim, mestereim, kollégáim, barátaim sorakoznak közöttük.” (10.)

Benkő Loránd életkoránál fogva is több mint fél évszázada tanúja a magyar nyelvészetben történő változásoknak. Személyes ismerőse, nagyon sok esetben mestere, tanítója a nyelvtudomány különböző területein működőknek. Tisztségeiből adódóan módja és kötelessége nyílt tehát arra, hogy elmondja, leírja az „ad hoc jellegű, de tudománytörténeti vonzatú” emlékezéseket, méltatásokat.

A kötet bevezetőjében Benkő sorra veszi azokat a személyiségeket, akikről írásai szólnak. Kiemeli, hogy Gombocz Zoltán az egyetlen, akit nem ismert személyesen, de mint a 20. század „legkiemelkedőbb magyar nyelvtudósa, azért is szervesen beletartozik” a megemlített sorába, mert „Pais Dezső közbeiktatásával” (9.) tanszéki elődje volt. A kötet felépítése, a különböző személyekről szóló írások besorolása elsősorban nem szoros időrend függvénye. Jóval személyesebb szempont szerint követik ezek egymást: először a tanszékvezető elődokról esik szó: Melich Jánosról, Gombocz Zoltánról és Pais Dezsőről. Itt mindjárt egy személyes élménnyel is szolgál a szerző: Melich János által „csöppent” a „tudománytörténet sodrába”, hiszen 1957-ben, amikor Melich 85. évét töltötte, Pais Dezső Benkőt, a fiatal szerkesztőt bizta meg azzal, hogy írjon az ünnepelt munkásságáról. Így került tehát a kötet élére a *Gondolatok Melich János nyelvtudományi munkásságáról (Születésének nyolcvanötödik évfordulóján)* című tanulmány. Ezt követi *Gombocz Zoltán szerepe a magyar történeti nyelvészetben*, majd Pais Dezsőről mindjárt négy írást is olvashatunk. *Elnöki megnyitó a Pais-emlékkünnepségen*, *Búcsú Pais Dezső akadémikustól*, *Pais Dezső 1886–1973*, *Zalaegerszegtől az Akadémiáig – Pais Dezső tudományos életútja*.

Utánuk Benkő egyetemi tanárai következnek: Szabó T. Attilát, a későbbi atyái jóbarátot három írással is méltatja kötetében, külön tanulmányt szentelve az *Erdélyi magyar szótörténeti tárnak*. Mészöly Gedeon szintén a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen, Horváth János pedig a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen volt tanítómestere. Őket követik sorban a professzor kollégák: Bárcei Géza, Balázs János, Hadrovics László és Ligeti Lajos, majd munkatársai az MTA Nyelvtudományi Intézetében „A Magyar Nyelvjárások Atlasza” munkálataiban: Lőrincze Lajos, Imre Samu és Keresztes Kálmán, valamint Penavin Olga, az Újvidéki Egyetem tanára, aki a hatvanas évek első felében a nyelvátlasz jugoszláviai kutatópontjain volt éveken át kísérő- és segítőtárs. Az emlékezések sorát a tragikusan korán elhunyt

Kubinyi Lászlóról szóló zárja, aki előbb tanszéki kolléga, majd „A Magyar nyelv történeti-etimológiai szótára” munkálataiban volt munkatársa a szerzőnek. A kötet minden tudósról fényképet is közöl.

A tanulmányokat olvasva megelevenedik előttünk a 20. század magyar nyelvész-társadalma. Benkő írásainak személyes hangvételéből meleg, baráti szeretete, az elődök iránti tisztelete, csodálata pontosan kiérződik. Olykor egészen emberközeli élményekről, személyes emlékekről beszél, tréfásan ejt szót egyik-másik emberi esendőségről is. Sohasem ítélkezik azonban. A szerző emberi nagyságát mutatja, hogy minden munkatársban, kollégában megkeresi a pozitív tulajdonságokat, így látja és láttatja őket. Másik oldalról viszont ámulatba ejtő, ahogyan az egyes nyelvészek munkásságát bemutatja. Filológusi aprómunkát végez, amikor számba veszi az egyes személyek munkái és tudományterületét, publikációit. Lenyűgöző pontossággal közöl rengeteg bibliográfiai adatot, amely az olvasót akár egy-egy részterületen való további tájékozódásra ösztönzi. Őszinte elismerés, nagybecsülés sugárzik a sorokból, amint az elődök, kollégák munkásságát értékeli.

A kötetet egy nagy ívű tanulmány zárja *A „budapesti iskolá”-ról* címmel. A megnevezés a 20. század közepén kapott lábra, ezzel azt a nyelvtörténeti kutatási irányzatot jelölték, mely az újgrammatikus iskolára épülve kifejlesztette a nyelvészeti realizmust, amely ugyan szintén adatokra épül, de nem ragad bele az öncélú, pozitívista adatgyűjtésbe, hanem azokat értelmezi is. Benkő tágitja a perspektívát, úgy véli, hogy nem csupán a budapesti nyelvészek működésére értendő ez a megnevezés, hanem a budapestit magyarra cserélve, az iskolát pedig csoportra, a magyar történeti nyelvtudományt művelők csoportjáról kellene inkább beszélni. Véleménye szerint ugyanis nem lehet élesen elválasztani a különböző korszakokat Simonyitól a jelenig, sőt nem húzható éles válaszvonal a kimondottan a magyar nyelvvel foglalkozó nyelvészek és azok közé sem, akik más nyelvek specialistái voltak (pl. Munkácsi Bernát, Szinyei József, Zsirai Miklós, Kniezsa István, Gáldi László). Részben azért nem, mert

mindegyikük többé-kevésbé hungarológus nyelvész is volt, és mert lényegében a nyelvtudományról is ugyanazokat az elveket vallották.

Ennek az iskolának vagy – ahogyan Benkő nevezi – csoportnak a fejlődésére a 19. századtól kezdve meghatározó volt a német nyelvészet hatása. Ez a befolyás először pozitív hatást gyakorolt a magyar nyelvészeti szemléletre, később azonban elzáró tényezővé vált, s ezt a frankofil nyelvészek érdeklődése nem tudta, nem tudhatta ellensúlyozni. Ugyanilyen káros hatásúak voltak aztán a marxizmus, majd sztálinizmus megnyilatkozásai is. A történelmi-társadalmi változások együttes körülményeinek köszönhetően a magyar nyelvészet elsősorban a történetiség irányába fejlődött, s e nyelvtudományi irányzat kifejezetten nemzeti-történeti tudománnyá alakult. Természetesen a külföldi szakirodalomra is figyeltek e nyelvtörténeti irányzat képviselői, s mint Benkő kiemeli, a „merőben újra figyelés”-ben (247.) Gombocz játszott fontos szerepet.

Túlzás volna azt állítani, hogy a magyar nyelvtörténeti irányzatot képviselő tudósok a leíró nyelvészet művelését ne tartották volna fontosnak, ám fontos munkák nem születtek e téren a századelőn. Ugyancsak népszerűtlen volt a nyelvjáráskutatás is, bár Csúry – aki Yrjö Wichmann gyűjtési elveit követte – *Szamosháti szótára* úttörőnek bizonyult; végül csak Bárczinak a történeti nyelvjáráskutatás szempontjait kidolgozó törekvései terelték helyes mederbe azokat a kezdeményezéseket, amelyek a nyelvjáráskor leírását az általános magyar nyelvtörténeti ismeretekkel ötvözték.

Előremutató, fontos szempont, hogy jól látták a kor nyelvészei: a nyelv nemcsak gondolatközlő és műveltségközvetítő eszköz, hanem elmúlt korok emlékeit rögzítő, műveltségghordozó szerepe is legalább ugyanolyan fontos. A 20. század első felében a szótörténeti-etimológiai kutatások, a történeti szótan, a frazeológiai kutatások, szó- és névtörténeti vizsgálatok területén születtek számottevő, kiemelkedő eredmények. Benkő Loránd ebben a tanulmányban ezeket is értékeli.

A kötet végén a szerző rövidítésjegyzéket közöl, amely a számos utalás betűjelének feloldásában

nyújt segítséget a nyelvészeti rövidítések berkeiben kevésbé járatos olvasó számára is.

A könyv utolsó tanulmánya egy Bárczi-idezzel zárul, amely újra megerősíti az olvasóban azt az érzést, amely Benkő írásaiból minduntalan felénk árad: a tiszteletteljes szeretetét: „Tévedéseik, tökéletlenségeik, melyekre ma

könnyű rámutatni, koruk fogyatékoságai voltak, tudásuk, szorgalmuk, leleményük az övék.” A kötet ékes bizonyítéka annak, hogy az emberség, a jellembeli erősség a tudományművelés iránti tudósi elkötelezettséggel párosulva hozhat létre nagy eredményeket.

T. Szabó Csilla

A világ mint esemény és megtestesülés

Losoncz Alpár: Merleau-Ponty filozófiája. Attraktor, Máriabesnyő–Gödöllő 2010. 309 oldal

Losoncz Alpár, az Újvidéki Egyetem tanára, a Szegedi Egyetem rendszeresen visszatérő oktatója egy olyan francia filozófusról írt könyvet, akinek a 20. század derekán keletkezett életműve az utóbbi években jelentős gondolati kihívások hordozójaként lépett elő a több évtizedes viszonylagos és látszólagos mellőzöttség homályából. Maurice Merleau-Ponty sajátos színezetű filozófiájáról van szó, amely a fenomenológia és az egzisztencializmus érintkezési felületein számos eredeti kérdést vet fel. Merleau-Ponty gondolatai már akkor is hatottak, amikor neve még korántsem volt annyira felkapott, mint kortársaié, a Sartre-é vagy a Heideggeré. Különleges problémaérzékenységének és egyéni hangvételének köszönhetően az utóbbi évtizedek meghatározó gondolkodójává válhatott jóval azelőtt, hogy írásai az újabb nemzedékek számára „divatba jöttek” volna. Mégis, annak ellenére, hogy elgondolásai számos filozófiai alaptéma kutatása során – mint amilyen az észlelés, a test, a nyelv, a végesség és a történetiség problémaköre – ma már megkerülhetetlenek, mondhatni még mindig nem vált igazán közismertté.

Losoncz Alpár könyve a Merleau-Ponty-életmű olyan szakszerű, monografikus igényű feldolgozására vállalkozik, amely komplex betekintést nyújt e különleges képességű és látásmódú gondolkodó szellemi világába. *Az észlelés fenomenológiája* című főmű – a szerző „e sűrűn szőtt könyve” (62.) – mellett a gondolkodó több más fontos könyvére is kellő részletességgel kitér, mint *A viselkedés szerkezete*, *A világ prózája* vagy a végső kidolgozottságot nélkülöző *A*

látható és a láthatatlan, melyek iránt az érdeklődés manapság ugyancsak fokozódik. Ugyanakkor Losoncz nemcsak extenzív értelemben igyekszik átfogni e művekben rejlő gondolati teljesítményt, hanem mélységében is. Merleau-Pontynak a lét, a tudat, a nyelv és a kultúra mélyebb rétegeit célba vevő „archeológiai” törekvéseit igencsak szerencsésen vonatkoztatja magára a vizsgált szerzőre, amikor figyelmét a szövegek gondolati mélységeire, intenzív gazdagságára és erőteljes szellemi kisugárzására fókuszálja. Ily módon sikerül a többnyire a szakmai berkekben is inkább csak *Az észlelés fenomenológiája* szerzőjeként emlegetett gondolkodóról egy kellőképpen komplex és árnyalt, a kérdező beállítódás, az értelmező és dialógizáló hozzáállás folytán az életre keltett gondolati összefüggések horizontjába az olvasót is bevonó, együtt gondolkodtató szellemi körképet kialakítania.

Hogyan látja és miként értékeli Losoncz Alpár, a kortárs francia és német filozófia kiváló szakértője – aki az egyetemi előadásain mondhatni az elsők között lépett fel, már jó évtizeddel ezelőtt, Merleau-Ponty „aktualitásának” a felismerőjeként/felismeretőjeként – ezt a filozófiai teljesítményt a viszonyítási alapul szolgáló európai filozófiai hagyomány és a mai embert hatalmukba kerítő újszerű és még korántsem elégségesen reflektált egzisztenciális kihívások kontextusában?

Az alaphangot M. Foucault egyik visszatérő kitéréséből vett idézet kínálja, miszerint a hetvenes évek eleji fiatal francia gondolkodók – a korabeli közhiedelemmel ellentétben – nem Sartre-ra hanem